

OSVRTI

TOMISLAV MATERIĆ: GRAMATIKA HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA

Zagreb, 1963, Matica hrvatska, priredili
dr Mate Hraste i Pavle Rogić

Upravo se navršila godina dana otkako se na književnom tržištu pojavilo treće izdanje Maretićeve »Gramatike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika«. Prvo izdanje te knjige izašlo je g. 1899. u Zagrebu pod nazivom »Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika«, a drugo pod istim nazivom g. 1931. Već taj podatak govori nam da je pred nama knjiga izuzetnog značenja, jer takve naučne knjige koje nisu u prvom redu namijenjene školskim potrebama ne izlaze bez većih razloga i po treći put.

Prva dva izdanja priredio je za štampu sam pisac, nekadašnji profesor zagrebačkog Filozofskog fakulteta i akademik dr Tomislav Maretić, a treće izdanje priredili su prof. dr Mate Hraste i prof. Pavle Rogić. Kao što se razabire već po naslovu, a kao što se spominje i u objašnjenju priređivača, oni su stilistiku, koja je u drugom izdanju obuhvaćala 36 strana, izostavili jer smatraju, sasvim opravdano, da je onakva stilistika u izvjesnom smislu zastarjela. Ipak ne može joj se poreći poučnost za onoga koji želi usavršiti svoju sposobnost jezičnog izražavanja. Inače, priređivači su ostavili autorov tekst nepromijenjen te su ga samo prilagodili novom pravopisu, tako da imamo pred sobom nepatvoreno Maretićevo djelo.

Maretićeve »Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« nije ni poredbena ni historijska gramatika našega jezika, nego gramatika suvremenoga književnog jezika. Ta suvremenost treba da bude shvaćena u tom smislu da se u toj gramatici prikazuje zakonitost onoga narodnog jezika koji su u književnost u 19. stoljeću uveli Vuk Stefanović Karadžić, Đuro Daničić, Tomislav Maretić i Ivan Broz. To je gramatika tzv. novoštokavskih govora hrvatskosrpskoga jezika, tj. onih koji imaju nove oblike i nove akcente i koji su preko narodne književnosti

i djela Vuka Karadžića, Đure Daničića, Franje Ivekovića, Natka Nodila i još nekih pisaca 19. stoljeća ušli kao temelj i podloga u noviji hrvatskosrpski književni jezik. Kako su i Karadžić i Daničić pisali ijekavskim govorom štokavskog dijalekta, tzv. hercegovačkim govorom koji se ne prostire samo po Hercegovini, Maretićeve Gramatika prikazuje u osnovi zakonitost i strukturu ijekavskoga govora. Ali budući da su i ekavski srijemsko-šumadijski govori, koji su osnova ekavskoga književnog jezika, osim zamjene jata u svemu osnovnom identični sa spomenutim ijekavskim govorima, to Maretićeve Gramatika s pravom ističe već u naslovu da je i hrvatska i srpska.

Tomo Maretić je već nakon prvog izdanja Gramatike doživio kritike uvaženih stručnjaka zbog toga što se zadržao samo na ovakvu uskom izboru vrela, ali on se s pravom branio da je i po ovim izvorima mogla biti prikazana struktura i zakonitost našega književnog jezika. I danas se postavljaju zahtjevi da bi gramatiku hrvatskosrpskoga književnog jezika 20. stoljeća trebalo napisati na temelju potvrda iz djelâ suvremenih hrvatskih i srpskih pisaca, a ti su zahtjevi uistinu opravdani. Čuje se već s nekoliko strana da se odista i priprema takva gramatika (u Zagrebu, Beogradu i Novom Sadu), ali svakom je stručnjaku jasno da je to dugotrajan posao i da se rezultati mogu očekivati tek nakon više godina. Što se više bude radilo institutski, to će se takva gramatika prije pojaviti. Ako se pak postavi pitanje koju gramatiku treba dotle izdavati da bi zadovoljila potrebe školovanih krugova hrvatskih i srpskih, tada je to izvan svake sumnje Maretićeve Gramatika, koju dosad nije u naučnoj obradi i u cjelovitosti nadmašio nijedan hrvatski ni srpski gramatičar. Naprotiv, svi gramatičari poslije Maretića obilat su se služili njegovim obradama, njegovim primjerima i njegovim tumačenjima.

Maretićeve zasluge za usmjeravanje razvoja književnog jezika osobito su velike baš

u Hrvata. Ilirski pokret namro je Hrvatima kao književni jezik štokavski dijalekt ijekavskoga govora, ali u tom su jeziku namjerice bili sačuvani neki stariji oblici, a i etimološki pravopis sa željom da bi takav jezik i pravopis prihvatili svi južni Slaveni i pripadnici svih dijalekata hrvatskosrpskoga jezika. Ljudevit Gaj i njegovi sljedbenici Vjekoslav Babukić, Antun Mažuranić i Adolfo Veber Tkalčević vjerovali su rodoljubno da će takvim književnim jezikom koji ima znatne elemente raznih dijalekata lakše ostvariti težnju za jednim, zajedničkim književnim jezikom ne samo Hrvata i Srba nego i Slovenaca i Bugara. Oni su u tom vidjeli jamstvo svijetle budućnosti svih južnih Slavena. To je dakako bila utopija; prvi je Vuk St. Karadžić postavio tezu da se na bazi štokavskog dijalekta mogu rješavati jezična pitanja samo za Srbe i Hrvate, a Maretić je među Hrvatima bio jedan od prvih, a svakako i najznačajniji, koji je tu misao prihvatio i borbeno je provodio. Može se reći da je nakon »Hrvatskog pravopisa« prof. Ivana Broza, koji je također zasnovan na Karadžićevu fonetskom principu i koji je izašao iz štampe god. 1892, upravo pojava Maretićeve »Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« godine 1899. početak nove ere u razvoju hrvatskoga književnog jezika. Kako je takva misao pobijedila već prije kod Srba, tek su potkraj 19. stoljeća sazorili uvjeti za sve veće približavanje hrvatskog i srpskog književnog jezika koji su se dotada nezavisno razvijali. Zbog tih zasluga Maretić je stekao naziv najvećeg vukovca među Hrvatima.

Ali, dakako, od kraja 19. stoljeća do danas književni jezik hrvatske i srpske književnosti učinio je znatan napredak u zadovoljavanju svojih proširenijih i razvijenijih funkcija. Obrazac Karadžićeva književnog jezika danas zadovoljava samo u svojim osnovama gramatičke i leksičke prirode koje su probrane i pročišćene u djelima najboljih hrvatskih i srpskih pisaca. Gramatička je struktura dakako ostala ista, ali se leksički fond znatno proširio i pročišćio, ne samo u književnim djelima nego i u naučnim i stručnim. Kodifikacija književnog jezika znatno

je odmakla u posljednjih šezdesetak godina, tako da Karadžićev i Maretićev jezik djeluju danas donekle arhaizirano, pa i svečano, ali kadšto i naivno. Nema sumnje da je u tom znatnu ulogu odigrao društveni i politički razvoj naših naroda koji je upravo u posljednjih pola stoljeća tekao ubrzanim tempom. Od velikog je utjecaja na razvoj književnog jezika i u Srba i u Hrvata činjenica da ove dvije varijante književnog jezika od god. 1918. neposredno utječu jedna na drugu, jer su se i hrvatski i srpski narod od tada našli u zajedničkoj državi. Stoga toliko više čeznemo za kodifikacijom najnovijeg stanja hrvatskosrpskoga književnog jezika, koju samo djelomično izvršuju praktične, školske gramatike književnog jezika u Hrvata i Srba.

Ipak, iako je tako, treba sasvim jasno znati da se u Maretićevoj Gramatici nalazi pouzdan tumač za sve mnogobrojne zakonitosti hrvatskosrpskoga narodnog i književnog jezika. Nema još u nas djela koje bi u tom cjelovitom smislu bilo takmac Maretiću. Pogledajte samo kakvo se bogatstvo tumačenja i objašnjenja nalazi u poglavlju koje nosi tako monoton naziv »Glasovi«. Svaki čitalac koji ima osnovno jezično školovanje i koji se voli udubljavati u jezične spoznaje, svaki će takav uživati u ovom odlomku kao da čita najzanimljiviji tekst. U »Oblicima« mu je prikazano bujno šarenilo zakonitosti i varijanata kroz koje Maretić vodi s pouzdanošću statističara. A popratna poglavlja o akcentima uz pojedine oblike tako su jasno prikazana da ih svatko može lako shvatiti, premda je to dosta komplicirana materija. Za Maretićevu »Sintaksu« rečeno je od najpriznatijih naših jezičnih stručnjaka da je i danas osnova za sva sintaktička ispitivanja hrvatskosrpskog jezika. »Tvorba riječi« prikazana je sistematski i daje siguran oslonac svakomu koji traži savjeta u tom području. Premda se to čini najdosadnijim dijelom Gramatike, ipak se u njoj za dovoljno upućena čovjeka otkriva čitava misterija građe i odnosa rječničkog fonda.

Ali, dakako, sasvim je jasno da je lingvistička teorija od Maretićevih vremena znatno odmakla. Fiziologija glasova danas se proučava s pomoću fizikalnih aparata, sintak-

tičke pojave danas se tumače funkcionalnije nego u Maretićevo doba, kodifikacija oblika danas je čvršće provedena nego u Maretića, tvorba riječi danas zahvaća i u završenije odnose, ali sve su te novosti zanimljivije s naučnog nego praktičnog gledišta, barem u većini slučajeva. Maretićeva Gramatika, unatoč tome spomenutom obogaćenju lingvističkih spoznaja, ipak ostaje do današnjih dana glavna i neiscrpna riznica praktičnih i teorijski pristupačnih spoznaja o hrvatskosrpskom jeziku. Stoga su priređivači i Matica hrvatska zadužili našu javnost ponovnim izdanjem Maretićeve Gramatike. Njome će se i dalje korisno služiti svi nastavnici, studenti, pisci, javni radnici, pa se ta knjiga, zajedno s »Pravopisom hrvatskosrpskoga književnog jezika«, s pravom treba da nalazi na radnom stolu svakog našeg intelektualca.

Steta je što se u trećem izdanju Maretićeve »Gramatike«, kao i u drugom, potkrao priličan broj štamparskih pogrešaka. Dobar stručnjak i sam će ih lako popraviti, ali nevjesta čitaoca mogla bi pokoja pogreška i zbuniti, npr. *pōčesmō* na str. 251. ili *đprāvdati* na str. 278. Dobro je što je takve pogreške pobilježio u 12. broju »Republike« za g. 1963. prof. Bratoljub Klaić u članku »Još uvijek mi treba stara Gramatika«. Samo nepotreban je njegov bombastičan način prikazivanja koji može zbuniti čitaoca. A lične note uopće ne pristaju u stručne recenzije. Postavio bih samo jedno pitanje lingvistu Klaiću: Kako to da »neprocjenjivost« Maretićeve primjerka nije zapazio sve dok mu to nije otkrio prof. dr Stjepan Ivšić? Očito zato što Maretićeve marginalije dodiruju samo sporedne probleme.

Ljudevit Jonke

**MIODRAG LALEVIĆ: SRPSKOHRVATSKI
U MOM DŽEPU**

Beograd, 1963.

U Beogradu je potkraj prošle godine izašao pod gornjim naslovom jezični i pravopisni priručnik M. S. Lalevića u tri knjige: I. Naš jezik, II. Naš pravopis, III. Naša kolebanja. Izdavanje ovakvih priručnika vrlo

je korisno jer sama gramatika i pravopis nikako ne mogu zadovoljiti sve potebe koje se javljaju u jezičnom obrazovanju i razvijanju opće pismenosti. Zato možemo, općenito uzevši, pohvaliti i piščev trud i pothvat poduzeća »Branko Đonović« koje je izdalo knjigu, jer jezični priručnici ne nalaze baš lako izdavača. Sam autor vrlo je aktivan radnik na populariziranju jezične znanosti, teži da za nju zainteresira što širi krug čitalaca, da u njima razvije smisao za jezična pitanja, i da tako usavrši njihov izraz. Iz te je težnje nastao i spomenuti priručnik koji je u raznim oblicima izašao u nekoliko izdanja, a treći dio u člancima u Politici. Iako nam je dakle glavni dio građe već otprije poznat, ovo izdanje zaslužuje našu pažnju zbog nekih novosti i posebnosti, a i zbog nekih nedostataka na koje valja upozoriti.

U prvoj je knjizi gramatika našega jezika s nužnim proširenjima i na druge lingvističke discipline i pojmove; druga knjiga obuhvaća ukratko pravopisna pravila s pravopisnim rječnikom, a treća u obliku pojedinačnih članaka velik broj praktičnih pitanja s kojima se susrećemo u suvremenom jeziku. Knjige su po svojoj prirodi vrlo raznolike, a k tome su i pisane različitim stilovima. Raznolik način u izlaganju pisac opravdava većom privlačnošću, ali je pitanje koliko je takav način sa svim krajnostima koje su primijenjene opravdan u ovakvu djelu. Na nekim je mjestima očit utjecaj knjige Ž. Vukadinovića »Srpski u 100 časova«, ali sjajan uspjeh toga djela teško je ponoviti u knjizi sasvim druge prirode. Zato djelomično imitiranje Vukadinovićeve načina ne može donijeti znatnijih prednosti, a pogotovu zanimljivost u izlaganju ne smije ići na štetu znanstvenosti. Uz to neka raspricavanja očito štete ekonomičnosti. Bez njih bi knjige mogle biti nešto tanje, a imati istu građu, ili bi je uz isti opseg mogle obuhvatiti znatno više.

O autorovim pogledima na jezična pitanja moglo bi se mnogo govoriti, ali to bi zahtijevalo poseban osvrt. Ipak, ovdje valja istaći njegov odnos prema tudicama. One su danas tako u modi da ih čak i neki lingvisti upotrebljavaju bez mjere i potrebe, a oni